

Naslov originala
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΕΣ
ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ARISTOFAN

ŽABE

Prevod sa starogrčkog, uvod i komentar
Radmila Šalabalić

Aristofan
– pesnik rata i mira

Posle priličnog kolebanja odlučila sam da se držim uobičajenog reda i da ona dva uvoda – prozni i metrički (pod naslovom „Aristofanov uvod I“ i „Aristofanov uvod II“) stavim ispred prevoda komedije. Bojala sam se da će prosečan čitalac, ako uspe da ih dočita, odgurnuti razočarano knjigu te da će tako propustiti da pročita, makar i okrnjenu prevodom, ovu blistavu i najfiniju od svih Aristofanovih komedija – rableovski raskošnu u prvom svom delu, državnički dalekovidu, humanu i sveže liričnu u parabazi i horskim partijama, a u trećem delu jedinstvenu književnu parodiju pomešanu sa političkom satirom. Čitajući ove doduše kratke, ali nezanimljive i suvoparne uvode pod Aristofanovim imenom, čitaoca će, razmišljala sam, mrzeti i da okrene tolike stranice i da potraži u ovom uvodu ili u napomenama objašnjenje o tim redovima iza kojih kao da se još čuje škripa đaćkog pera. Istina, postoji i druga vrsta „neprosečni“ čitača koji čitaju sve i u svemu vide nešto zbog nečega značajno, vredno pohvale ili bar kritičkog osvrta. No kako je i Aristofan svoje komedije namenio pre svega najširoj publici (u čije ime i govori), to i ja želim da odmah na početku, skrenem pažnju ovom najširem i – kad je reč o zabavnosti štiva – najizbirljivijem krugu čitalaca da Aristofan (452 – 388? pre n. e.) autor *Žaba* – nije autor i ovih uvoda (ὑποθέσεις argumenta).

Ova dva uvoda, od kojih je jedan korektna metričko-stilska vežba, pseudopesnički pokušaj da se u jambskim trimetrima

skicira sadržaj *Žaba*, a drugi ih kao neka regesta suvoparno i sasvim ukratko prepričava u prozi, spadaju u takozvane didaskalije – objašnjenja antičkih izdavača Aristofanovih tekstova. Iz naslova ovih uvoda vidimo da se u ovom slučaju i izdavač *Žaba* zvao Aristofan. Samo, to izgleda nije bio ni Aristofan Bizantinac (260 – 180. pre n. e.), čuveni gramatičar i filolog, upravnik Aleksandrijske biblioteke i izdavač Aristofana i drugih antičkih pisaca. Njegovi prozni uvodi su kraći (jedna, najviše dve rečenice), a metrički uvodi su mu življi i po mišljenju stručnjaka metrički uspeliji. Tako se izgleda zna ko nije pisao ove uvode, ali se i pored mnogih, vekovnih istraživačkih napora ne zna sigurno ko ih je i kada tačno napisao. Antički izdavači su naime uveli običaj koji se sačuvao i u kasnijim vremenima da komedije – i grčke i rimske (kao i tragedije uostalom) – prate sa po dva uvoda, jednim proznim i jednim metričkim. U njima je bio ispričan sadržaj komada, a prozni uvod je još sadržavao i podatke o vremenu i mestu izvođenja i o uspehu komada; ponekad je, kao u ovom slučaju, izrečen i kratak sud o umetničkoj vrednosti dela. Nekim komedijama bio je dodat i treći uvod koji iznosi istorijsku pozadinu radnje, pa i četvrti koji govori o mestu događanja radnje, odnosno o scenografskim rešenjima. Mnogi komadi su izdavani više puta, a svaki potonji izdavač je nastojao da sačuva autentičnost teksta komedije, dok je ove uvode (on ili onaj kome je taj posao poverio) često slobodno prepričavao ili samo ponešto menjao, dodavao ili skraćivao. Tako je upravo u tim uvodima ostavljao za današnje ispitivače dragocene tragove sopstvenog izraza, dijalekta, pa i književnih merila svoje sredine, što je pružilo korisne indikacije modernim ispitivačima antičke izdavačke delatnosti i tradicije teksta. Ti uvodi su često bili glavni oslonac za utvrđivanje identiteta izdavača, a ime izdavača je jemčilo za kvalitet teksta.

Ovaj posao ispitivanja rukopisne tradicije je od ogromnog značaja za svaki antički tekst, a posebno za Aristofana. *Nema*

antičkog teksta bez rukopisnih varijanti. U to se možemo uveriti ako samo pogledamo u obavezni kritički aparat izdvojen pri dnu svake stranice. Neki izdavači samo notiraju varijante, dok drugi pokušavaju da dokuče greške prepisivača i da uspostave verziju najbližu pratećem, odnosno tekstu originalnog rukopisa. Aristofanovi tekstovi predstavljaju u tom pogledu posebno zamršen slučaj. Rukopis koji je Aristofan dao glumcima da nauče svoje uloge bio je posle prikazivanja prepisan u ne zna se kolikom broju primeraka čiji tekst nije bio pisan dosledno novouvedenim jonskim alfabetom. Stvar je u tome što je 403. pre n. e. (dve godine posle prikazivanja *Žaba*) jonski alfabet bio zvanično uveden u Atini, ali se prepisivači još nisu bili odvikli od starog atičkog alfabeta, pa su u većoj ili manjoj meri mešali ova dva pisma. To je donelo nedogledne i dobrim delom do danas neizgladene, a ponegde izgleda i neizgladive posledice po sam tekst. Jer, u starom atičkom – da samo jednu okolnost navedem – E je označavalo ε, ει i η; O je imalo vrednost ο, ον i ω. Prepisivači su mešajući u transkripciji glasovne vrednosti atičkog i jonskog pisma stvorili zbrku, tako da se jedno isto mesto moglo čitati κατά θεόν ili κατανειών, reč κανεῦθεν mogla se pročitati i καενδεν, ἐπιδηλουν kao ἐπιδηλον itd. To znači da je reč pogrešnom transkripcijom dobijala drugo značenje, jer je ili glagolski oblik promenjen, ili je imenica postala glagol ili pridev i sl., što je, razume se, uticalo često veoma mnogo na smisao cele rečenice. Tome je mnogo doprinelo i nerazdvajanje reči, nedostatak interpunkcije, dijakritičkih znakova i akcenata.

Onda nije nikakvo čudo da je od više stotina filologa koji su se do kraja 18. veka bavili Aristofanom, njih oko 70% posvetilo svoja istraživanja problemima kritičkog izdanja teksta (konjunkturalnoj analizi i kritici, kritičko-istorijskoj morfologiji i sintaksi teksta, problemima rukopisne tradicije, tumačenju i datovanju sholija i uvoda, kao i metričkim varijantama uslovljenim različitim grafijama). Nekih dvadeset od sto studija o Aristofanu

bilo je posvećeno (takođe u skladu sa vekovnom tradicijom, ali i sa savremenim naučnim interesovanjem) književno-istorijskim analizama i pitanjima književne estetike – rešavani su problemi strukture njegove komedije, njene specifičnosti u odnosu na kompoziciju tzv. stare komedije, trgalalo se za uticajima na njega i njegovim retkim uticajima na druge, pretresani su paratragedični efekti i parodije, metafore i alegorije, istorija njegovih motiva i mnoga druga čisto istorijska kritičko-egzegetska pitanja njegove književne estetike. Jedva 6 – 7 procenata čine radovi koji sa društveno-istorijskog stanovišta ispituju Aristofanovo delo posvećeno od početka do kraja političkim i kulturnim krizama najburnijeg i najtragičnijeg perioda u istoriji Atine – perioda peloponeskih ratova, čiji nam je on (pored Tukidida) najznamenitiji književni svedok. No, ovi radovi su očigledno isuviše obojeni političkim predrasudama autora i njihovog vremena, da bi mogli dati objektivnu sliku o Aristofanu. Samo nekoliko procenata čine prevodi Aristofana sa obaveznim komentarom namenjenim savremenom čitaocu zainteresovanom za samu sadržinu komedije, a ne za tekstualne i književne probleme koje ona nudi nauci. Pa i ti komentari, osim par izuzetaka, dobrim delom nisu svrsishodni. Ti izuzeci su T. Drojzen (Th. Droysen, 1835) – faktografski veoma iscrpan, ali zastareo, no čiji tekst ipak uglavnom slede svi ostali – i X. van Dele (H. van Daele, 1928), isuviše kratak, ali dragocen zbog veoma lucidnih, zaista majstorskih objašnjenja nekih parodija. Opšti nedostatak dosadašnjih komentara uz prevode je prekomernost podataka koji su ili poznati, ili nemaju ni neposredne ni posredne veze sa tekstom na koji se odnose, a zanemarivanje onih sitnica, leksičkih, stilističkih ili faktografskih koje mogu osvetliti nejasnu aluziju, kalambur, kovanicu ili složenicu (što je često i dokaz nedorađenosti prevoda). Pored toga, pogrešna slika o Aristofanu kao reakcionarnoj i prooligarhijskoj ličnosti (zabluda koju takođe dugujemo nauci 19. veka) morala se, razume se, odraziti i na ko-

mentaru i na prevodu punom osetljivih mesta zbog pomenutih rukopisnih verzija.

Žabe su najmanje prevedene. Na prste se mogu izbrojati prevodi ove komedije – pored pomenutih još L. Zeger (L. Seeger, 1845), F. F. Friče (F. V. Frische, 1845), J. Vinkvic (J. Winckwitz, 1845 – 1870), F. X. M. Blejds (F. H. M. Blayeds, 1880, preštampan 1970), T. Kok (Th. Kock, 1881 – takođe preštampan u novije vreme), Pernis (Pernice, prva polovina 19. veka), V. Hal – M. Geldart (W. Hall – M. Geldart, 1907, preštampan 1969), Pjetrovski (1924) i kod nas Koloman Rac (1947). Kao što se vidi, većina ih je iz 19. veka. Što se tiče ostalih Aristofanovih komedija, ukupno ih je dvadesetak prevodilaca prevodilo do sada na svetske jezike. To je veoma malo, ako se zna da ima više stotina prevoda drugog velikog komediografa antike, Plauta, samo nešto manje Terencija, da ima najmanje hiljadu prevoda Homera i tragičara, kao i svih prozanih pisaca i grčkih i rimskih, da je i grčku i rimsku poeziju prevodilo više hiljada prevodilaca (samo kod nas, na primer, prevodilo je Horacija od 16. veka naovamo preko 60 prevodilaca).

Jedan od razloga slabog interesovanja za prevođenje Aristofana bez sumnje je i neaktualnost njegovog humora. Ono što on piše je mnogo manje komedija večno važeće sujetne svaki-dašnjice, a mnogo više komedija trenutne političke scene (što je uostalom i odlika stare komedije čiji je on glavni i jedini sačuvani predstavnik). Savršeno aktualan u vreme kada je pisao, neposredno kritički angažovan u svim trenutnim političkim i društvenim incidentima, on nije mogao naročito zainteresovati ni prve sledeće generacije obuzete sopstvenim problemima, a kamoli one potonjih vekova – osim književno-istorijski (pa i to tek od polovine 19. veka, da već u dvadesetom to interesovanje počne jenjavati).

Pa ipak, Aristofan je opstao – i to među korifejima svetske književnosti do dana današnjeg. On je veliki upravo zato što je,

kao kritičar jednog političkog trenutka, ostao u književnosti. A ostao je zato što je svojoj kritici dao solidnu književnu podlogu: opisujući određenu političku i društvenu situaciju on je kao pisac uhvatio neke *tipične* osobine nacije – a ne akutne (kao i Domanović u „Stradiji“, ili u „Marko Kraljević po drugi put među Srbima“, dok je njegov „Vođa“ iščezao zato što napada samo jednu političku ličnost (Pašića) koji je u jednom političkom trenutku bio slep). Poetska vrednost je ta koja ostaje. Politička usmerenost pesnikovih stihova može u potonjim vremenima biti osuđivana i hvaljena, zavisno od savremenih shvatanja, može biti i zaboravljena. Ali poetska vrednost je donosila Aristofanovim komedijama uzastopne prve nagrade, a ne njihov politički akcenat. I tako je i danas: poetska vrednost je dizala na noge slušaoce španskog pesnika Blasa de Otera dok je nedavno, posle povratka u Španiju, javno čitao u predizbornoj kampanji svoje stihove. Stoga ovaj pesnik poručuje mladim naprednim pesnicima da „nije dovoljna politička intencija, već da je iznad svega potrebno da poezija ima književnu vrednost“ i da „stihovi ne smeju imati samo aktualnu političku vrednost, nego pre svega i estetsku“.

Sudbina političkih intencija Aristofanovih komedija može se ilustrovati i sa još dva, međusobno oprečna podatka: Aristofan nije naročito rado prevođen ni onda kada je utvrđen njegov ogromni književno-istorijski značaj (19. vek). Prvo, što u to vreme buđenja i procvata humanih i naprednih socijalnih teorija nije bilo baš oportuno popularisati jednog pisca navodno konzervativnih i prooligarhijskih shvatanja, pristalicu bogataša, *nazadnog* još u svoje vreme – čoveka koji navodno prezire narod i mrzi demokratiju, zaljubljen je u ostatke aristokratije, načelni opozicionar i inače oprečna ličnost koja istovremeno propoveda religioznost i ismejavanje bogove. Ovaj razlog je posledica zablude koju Aristofan duguje nekim svojim prvim modernim ispitivačima Tojfel (Teuffel) – a koju od tada retko, uz put, oprezno,

samo delimično i samo poneko suzbija – B. Kajbel (B. Kaibel), I. I. Tolstoj, A. Leski (A. Lesky), N. G. L. Hamond (N. G. L. Hammond), M. Đurić. Drugi je razlog što ni ona upadljiva pozitivna sadržina Aristofanovog dela, koja od početka nije osporavana – njegova borba za mir – nije bila ideja dobrodošla u 19. veku kada su ekonomski, politički i društveni potresi i nagle ekspanzionističke težnje uzdrmaivale političku zgradu Evrope i vodile neminovnim ratovima i revolucijama do duboko u dvadeseti vek.

Ovoj dvosmernosti svetskog raspoloženja treba pridružiti i jedan možda presudan razlog čisto tehničke prirode: što je Aristofana izuzetno teško dobro prevesti. Njegovi kalamburi, igre reči, frazeološki specijaliteti poznati samo atinskoj čaršiji onoga doba i nezabeleženi nigde inače, obscena izvrtanja reči, dvosmislenosti, kovanice i složenice i razne ritmičke vragolije stvaraju prevodiocu često nesavladive teškoće (neuporedivo više nego recimo Plaut čiji je sermo, daleko manje inventivan i nepredvidljiv, već u antici dobro poznat i proučen). Na iste, ili još veće jezičke teškoće nego kod Aristofana nailazimo u antičkoj književnosti još samo pri pokušaju prevođenja pijanih filozofiranja Petronijevih oslobođenika, zbog čega je i Petronije, pored Aristofana, najmanje prevođen antički pisac. Ali se zato, za razliku od Petronija, kod Aristofana sreću i aluzije na svakodnevnice, iz ostalih izvora nepoznate događaje, kada nije uvek jasno (naročito ako nismo načisto sa piščevim stavom) da li je na strani onoga koga karikira ili protiv njega – nedoumica koja se onda odražava i na daljem tekstu – te se onda može razumeti zašto ljudi izbegavaju da se uhvate u koštac sa prevođenjem Aristofanovih komedija. Oni koji su se osmelili susretali su se u svom jeziku sa teškoćama koje je prevodilac na drugi jezik manje ili više uspešno rešio u duhu svog jezika. Ta rešenja oni su onda najčešće mehanički prenosili u svoj prevod i tako počinili dvostruko izdajstvo – nad Aristofanom i prema rođenom jeziku, zbunjivali time čitaoca i sluđivali sledećeg prevodioca. Stoga su

prevodioci uskoro prešli na sigurniji metod: da prevedu doslovno, a posle u komentaru objasne šta to u stvari treba da znači, od čega su stvorili maltene nauku. Sada prevodioci očigledno više nisu morali da se zbunjuju, nego samo čitaoci, koji su u celoj stvari izgleda bili najmanje važni: naučnici su objašnjavali viceve jedan drugom. Možda je i to jedan od razloga što su se nedavno sa predstave *Lizistrate* u Njujorku gledaoci razočarano razišli pitajući se šta tu uopšte ima smešno.

Tako je predstavljanje ovog velikog komediografa široj javnosti putem odgovarajućeg privlačnog prevoda i svrsishodnog komentara još uvek otvoren problem u savremenom svetu. Kod nas su zapažen uspeh postigli prevodi nekih Aristofanovih komedija (*Lizistrata*, *Ptice*, *Oblaci*) od M. Đurića, čija se rešenja, naročito u horskim partijama, odlikuju izuzetnom inventivnošću. Svetski jezici, ne izuzimajući nemački koji je dao najviše prevodilaca Aristofana, čekaju još uvek na dobar i tačan prevod koji istovremeno ne izgleda kao prevod.

U međuvremenu, „cvet“ nemačke klasične filologije, vrsni filolozi su zadivljujućom akribijom i naučnim marom probijali put kroz dve i po hiljade godina dug tunel zakrčen raznoraznim sholijima, emendacijama, konjunkturama, komentarima, studijama, analizama, tumačenjima i pobijanjima, polemikama i kritikama tradicije Aristofanovog teksta i zamračen potpuno tamom od nekoliko vekova – od Vizantije do kraja 15. veka, kada se pojavilo prvo izdanje (1498). Ipak, nisu u stvari stigli do samog Aristofana i do onoga zbog čega vredi preći taj put: da današnjem svetu objasne i Aristofana pesnika, a ne samo gomilu njegovih antičkih komentatora i izdavača, da objasne i njegovu misao, istine i zablude njegove i njegova vremena, a ne samo zablude i greške njegovih prepisivača. Šteta je što je tako, naročito stoga što je poznato da Aristofanovo delo predstavlja istorijski dokumenat. Njegove ratne komedije pružaju isto koliko i delo njegovog velikog savremenika Tukidida, a uprkos svoje komič-

ne koncepcije, jedinstven i često potresan uvid u najtragičniji period u istoriji Atine i cele Grčke (što se uopšte ne može reći za velike tragičare Sofokla i Euripida, takođe savremenike peloponeskih ratova, čijom se ličnošću i shvatanjima o društvu naučnici ipak i te kako bave). Aristofanova zapažanja o ljudskom ponašanju u politici i ratu, u kojima kao rasan humorista otkriva onu neizbežnu smešnu stranu svake istine i zbilje, imaju istu vrednost danas kao i onda kada su pisana – isto koliko i književno-naučne dedukcije Tukididove. Nedostaje mu savršena, besprimerna nepristrasnost Tukididova, po mišljenju Hamonda i drugih istoričara i istoričara književnosti. Samo, ako je to kod Aristofana uopšte pristrasnost, ona je ipak pomogla, neuporedivo više no Tukididova naučna nepristrasnost, da se istorijski jasno osvetli ko je najveća i najtragičnija žrtva peloponeskih ratova: atički seljak, nepovratno upropašćen ovim ratom, a koji je ipak socijalni ideal Atine u svim njenim antičkim periodima, atički seljak koji je u svojim demama jedini sačuvao princip demokratije i onda kada se on u politici unutar grada potpuno srozao na surevnjiva i ambiciozna razračunavanja stranačkih vođa i njihove demagoške smicalice koje su vukle državu u nazadak i slom. Glavna ličnost i glas razuma u Aristofanovim komedijama je po pravilu seljak. Aristofan je jednostavno bio na pravoj strani – kao i svaki inteligentan i dobar satiričar. Stvarno je čudnovato da mu se i ta navodna pristrasnost pogrešno usmerava prema oligarsima i aristokratima. Ništa ozbiljno ne govori tome u prilog.

Teško je razbiti ovu tako uvreženu predrasudu o Aristofanovoj pristrasnosti – i to na pogrešnoj strani, ali je vreme da mu se iskrenije i toplije i naučno potpunije izrazi priznanje što je darivao svet jednom novom, velikom idejom – *pacifizma* – idejom nepoznatom čovečanstvu dvadeset i pet vekova pre Aristofana i skoro isto toliko vekova posle njega (dok se nije možda prekasno pojavila ponovo u dvadesetom veku, kada joj

Dionis iz želje za pesnikom Euripidom silazi sa svojim slugom Ksantijom u donji svet. Na sebi ima lavlju kožu i nosi tojagu kao zaštitu u slučaju da ga neko uz put napadne. Prvo dolazi kod Herakla da se raspita za put u donji svet, budući da je ovaj nekada i sam tamo silazio po Kerbera. (5) Posle kraćeg razgovora sa Heraklom o tragičarima, krene Dionis sa Ksantijom dalje. Stignu na Aheruzijsko jezero, no Ksantija, koga zbog neučestvovanja u pomorskoj bici kod Arginuza Haron nije pustio u čamac, mora peške da obiđe jezero. Dionis pređe jezero čamcem za dva obola nadgovarajući se uz put i zbijajući šalu sa žabama koje celim putem krekeću. Pošto su srećno prebrođene razne zgode i nezgode u Hadu, (10) pojavljuju se misti-posvećeni. Oni igraju na ledini, proslavljaju Jakha i u horskim pesmama iznose svoja razmišljanja. Upravo u trenutku kad počinju sa horskim pesmama, nailazi Dionis sa svojim slugom. Pošto su se (Eak, krčmarice – prim. prev.) za sve nevolje koje im je ranije priredio Herakle iskalili na Dionisu, jer ga prurušenog u Herakla nisu prepoznali... dok ih nisu i jednog i drugog propisno izdevetali, što je sve praćeno nizom urnebesno smešnih situacija. Zatim ih odvedu kod Plutona i Persefate (15) gde najzad nađu utočište i spas. Odmah zatim hor govori o tome da u državi treba zavesti jednakost građana, da obeščašćenima treba vratiti čast i ugled i o drugim stvarima koje se tiču Atinske države. Ostali deo drame je jedinstven i prelazi u vedrom i šaljivom tonu na jednu filološku temu. Na sceni (20) je sada Euripid koji se sa Eshilom prepire oko prvenstva u tragičkom pesništvu. Stvar je u tome što je do

tada u Hadu Eshil imao prvenstvo (a to znači i hranu u Pritaneju) i zauzimao tragičarski presto, a sada Euripid polaže pravo na to i nadmeće se sa njim. Pošto je Pluton odredio Dionisa da ih sasluša, svaki od njih iznosi mnoge i raznovrsne argumente i na kraju, posle brižljivog upoređivanja svakog dokaza i protiv-dokaza koje su iznosili jedan protiv drugog, (25) Dionis preko očekivanja proglasi Eshila za pobjednika i njega odvodi natrag među žive.

Ovaj komad se može uvrstiti među dobre i znalački pisane drame. Izveden je na Lenejskim igrama pod arhomtatstvom Kalije i Antigena, a prikazao ga je Filonid. Dobio je prvu nagradu. Frinih je bio drugi sa svojim *Muzama*, a Platon treći sa *Kleofontom*. *Žabe* su pobudile toliko divljenje svojom parabazom, da su, po rečima Dikearha, ponovo izvedene.

ARISTOFANOV UVOD II

Kod Herakla raspitav se za put u donji svet
Dionis krene među pokojnike prerušen u
lavlju kožu noseć tojagu – sa željom da
Euripida povede natrag; pređe jezero
uz pratnju hora umilnog kreketuša.
Hor mista potom nastupi. A Pluton videć ga,
zbog Kerbera ga izgrdi, sve misleć da je Herakle,
i onda naredi da počne agon pesnički;
pa Eshila ovenčaje i njega Dionis
na svetlost dana povede, a ne Euripida.

LICA

DIONIS

KSANTIJA, sluga Dionisov

HERAKLE

JEDAN MRTVAC

Hor žaba

Hor mista

EAK, vratar u Hadu

HARON, čamdžija u Hadu

JEDNA SLUŠKCNJA Persefonina

DVE KRČMARICE

JEDAN SLUGA Plutonov

EURIPID

ESHIL

PLUTON

Scena:

1. Polumračan predeo odakle vode putevi u donji svet
2. Donji svet – ispred Plutonove kuće.

Vreme prvog izvođenja: Olimpijada 93,3
(januar 405. pre n. e.).

ŽABE

U dnu orhestre Heraklova kuća. S desne strane, putem koji se spušta niz blagu, sve mračniju padinu, nailazi Dionis dolazeći iz Atine čiji se obrisi naziru u daljini. Kao i obično, on ima na sebi haljinu boje šafrana i na nogama koturne, ali je preko haljine ogrnuo lavlju kožu i u ruci nosi tojagu, uveren da će ga sad svi smatrati za Herakla. Za njim polako i zastajkujući jaše na magaretu njegov sluga Ksantija. Na ramenu, okačen o račvastu obranicu, nosi prtljag svoga gospodara.

KSANTIJA

Gospodaru¹, ej, jel' ako da izvalim nešto 'nako što publiku zasmjava – znaš već kako?

DIONIS

Ako, ako! Samo jedno da ne kažeš: „Otpade mi...”
To nikako! Otužnih je šala dosta².

KSANTIJA

Može l' neka manje prosta?

DIONIS

Sve, sve, osim: „Ukoči se” – to ne može!

5

KSANTIJA

Pa šta 'oćeš, vic godine?

DIONIS

Zevse bože³, pa naravno, samo napred, al' da paziš...

KSANTIJA

Šta to molim?

DIONIS

Da ne kažeš, pošto breme na me svališ:
„Kaki mi se“ – to nikako!

KSANTIJA

Ni ako se pod teretom ovim grdnim,
ako mi ga ko ne smakne, čak i javno tu uprdim? 10

DIONIS

Ne pobogu! Zar još i to! Povraćaću!

KSANTIJA

Zar na sceni? Jao meni! – Al' se pitam
što uopšte ovo breme scenom teglim,
ako ne smem, ko robovi iz Friniha,
Amejpsije i Likide⁴, pojezijom da olakšam sebi muke. 15

DIONIS

Ne zapojezavaj i ti! Poštedi me i te bruke.
Kad god gledam
ko gledalac iz publike te zamlate sofističke⁵
ja ostarim za godinu, čak i više.

KSANTIJA

Baksuz li je preispoljni ovaj vrat moj:
*ukoči se*⁶ – ni ko vic čak ne smem ovde to da kažem. 20

DIONIS

Pa ovo je drskost prava, bezobrazluk:
ja, Dionis, sin Krčagov⁷, peške šipčim, tu se kozim,

noge spodbih i baldisah, a ovoga ovde vozim –
samo zato da ne kuka kako nosi...

KSANTIJA

Ja ne nosim?

DIONIS

Kako nosiš, kada jašiš?

25

KSANTIJA

Natovaren.

DIONIS

Kako?

KSANTIJA

Teško i preteško.

DIONIS

Zar ne nosi to magarac –
taj tu prtljag što ga nosiš?

KSANTIJA

On? Koješta! Što ja držim, to i nosim.

DIONIS

Kako nosiš, kada tebe nosi drugi?⁸

KSANTIJA

E, to ne znam, ali rame – *otpade mi*⁹ – aman ljudi!

30

DIONIS

Pa kad kažeš da ti ništa taj magarac ne koristi,
ti ga lepo sam uprti –
nek magarac bar od tebe vajdu vidi.

KSANTIJA

Paz' da mu se to ne svidi. – Ej, kukavac,
kud na more ja ne odoh da se borim –
propištalo bi ti tada i majčino mleko, gazda.¹⁰

DIONIS

Hajd silazi dole sada, ugursuze. Evo stigoh –
sve pešice – do tih vrata, gde mog puta svršava se,
eto, prva već etapa. (*Kuca iz sve snage na vrata*) –
Momče, čuješ, gde si, mali-i-i-i-i-i!

35

*U međuvremenu Ksantija je sjahao sa magarca
zadržavajući prtljag na ramenu.
Magarac odlazi sa scene.
Herakle odškrine vrata i viče iznutra.*

HERAKLE

Ko to lupa? Navalio ko kentaur,
još će vrata da razvali.^{11,11a}

(Proviruje kroz vrata, ugleda Dionisa i zaprepasti se).

Šta je ovo, šta to treba da predstavlja!

DIONIS (*šapatom Ksantiji*)

Momak!

KSANTIJA

Šta je?

DIONIS

Jes' video?

KSANTIJA

Nisam. Šta to?

DIONIS

Herakle je premro od stra...

40

KSANTIJA

...da si sasvim pošandrco.

HERAKLE

Demetre mi, smeh ne mogu da zadržim,
usne grizem, al' badava, kad me ovaj zasmejava.

DIONIS

Ej demone šampione, superbadžo, superstvore¹²,
dođi, imam nešto važno da te pitam.

HERAKLE (*previja se od smeha*)

Ma vidi ga, ma ne mogu od smeha da dođem k sebi, 45
'aljinče ko šafran žuto, a lavovska koža ozgo,
pa tojagu nosi badža, al' nabada na koturne kao dama¹³
Oklen stižeš, iz kog kraja?

DIONIS

Ja direktno iz „Klistena“.^{14, 14a}

HERAKLE

Baš iz boja?

DIONIS

Ta brodova potopismo – ne znam broja:
dvanaest ih valjda beše, il' trinaest... 50

HERAKLE

Majko moja!
Vas dvojica?

DIONIS

Jes' tako mi Apolona, okršaj je strašan bio.

KSANTIJA

„...i tad sam se probudio“.

DIONIS

I dok tamo na tom brodu u tišini jednom čitah
„Andromeđu“ – odjedanput, iznenadna jedna želja^{15, 15a}
prostrela mi srce naglo, nemaš pojma kako snažno.

HERAKLE

Želja kažeš? A kolika?¹⁶

DIONIS

Malecna ko... kao Molon.

55

HERAKLE

Jel' za ženskom?

DIONIS

Ma koješta.

HERAKLE

Za dečkićem?

DIONIS

Taman posla.

HERAKLE

A za dobrom muškarčinom?

DIONIS (*obešenjački i s merakom*)

C-c-c-c-c-c.

HERAKLE

Za-a-a-a... ah, da – na Klistenu¹⁷ već si bio,
s njim si kanda već sredio.

DIONIS

Ne zezaj me, *brate*, više, dosta mi je muke moje –
„plamen žudnje sažiže me“ –
zar ne vidiš: patnja to je.

HERAKLE

Kakve žudnje, moj „*bratiću*“?¹⁸

60

DIONIS

Ne bih znao da iskažem,
al' probaću poređenjem da ti jasno to prikažem:^{19, 20}
spopadne l' te kadgod želja, nagla, vrela –
za prebrancem?

HERAKLE

Za prebrancem? Ta još pitaš? Bar milion puta do sad.

DIONIS

„E pa, jel' sad sasvim jasno“,²¹
ili treba još da pričam?

HERAKLE

Ne što se prebranca tiče – jasno mi je to ko sunce.

65

DIONIS

E pa vidiš, takva želja sada mene sveg proždire²²
za pesnikom Euripidom.

HERAKLE

Nije valjda! Za mrtvacem?!²³

DIONIS

I štaviše, ubediti mene neće niko živi
da ne krećem po njega...

HERAKLE

Zar na dno Hada?

DIONIS

Na dno dna i, ako treba, i od toga negde niže.

70

HERAKLE

U kom cilju?

DIONIS

Da pesnika nađem pravog. Jer –
„oni pravi svi su prošli, a od živih svi su loši“. ²⁴

HERAKLE

Ne preteruj. Zar Iofont nije živ? ²⁵

DIONIS

Pa, ostao je recimo još on za seme –
ukoľ'ko je stvarno dobar –
da raščistim to još moram, nije mi baš jasan slučaj.

75

HERAKLE

A što, mesto Euripida, ne povedeš bar Sofokla, ²⁶
kad već moraš nekog dobrog odavde da vratiš doma?

DIONIS

Moram prvo Iofonta ²⁷ da prepustim samom sebi,
pa da vidim može li šta, bez Sofokla, sam da stvori.
Osim toga, taj Euripid, vidra jedna, taj će, znam ga,
da me „kuva“ vešto dotle, dok ga najzad ne povedem –
Sofokle je zadovoljan – bio ovde, bio tamo. ²⁸

80

HERAKLE

A Agaton, ²⁹ gde je on sad?

DIONIS

E taj ode, ostavi me – krasan pesnik, šteta prava,
svi drugovi žale za njim.

HERAKLE

Ih, siroma', pa kud ode?

DIONIS (*pokazujući put Makedonije*)

Za trpezom blaženih je, tamo gore.

85

HERAKLE

A Ksenokle?³⁰

DIONIS

Taj nek ide tamo okle...

HERAKLE

Pitangelo³¹ – šta je sa njim?

Dionis prezrivo odmahuje rukom.

KSANTIJA

A o meni baš ni reči!

Peče, tišti, živa rana moje rame...

HERAKLE (*ne obraćajući pažnju na Ksantijino jadanje*)

Zar nemate tamo gore pederčića na sve strane³²

koji drame liferuju na hiljade, a prednjače

nagvaždanjem Euripidu – za stadij ga ceo „šiju“?

90

DIONIS

Sve pabirci i paljeci, prazna slama, prazne reči,

„hramovi za muze lasta“,³³ po umetnost kobna fajta.

Prvi hor i – svršeno je: sa scene zauvek brišu,³⁴

čim se drznu da tragičnu muzu jednom tek zapišu.³⁵

95

Al' pesnika rasnog – nećeš vala naći i da tražiš,
kod koga su reči uvek plemenite, pune draži.

HERAKLE

Rasnog kažeš? Šta to znači?

DIONIS

Rasnog tako što će znati da pronade izraz novi,
izraz smeo, ko na primer ovaj evo:

„Eter, stančić Zevsov“, ili „hod vremena“,³⁶

100

ili „srce koje neće svetinjama da se kune,
već se kunu usne samo, a reč srca je skrivena“.³⁷

HERAKLE

I to ti se, kažeš, sviđa?³⁸

DIONIS

Bolje reci lud sam za tim.

HERAKLE

Ali to je sve pričam ti priču samo –
složićeš se i ti sa mnom.

DIONIS

„Ne seli se u moj razum“³⁹ – imaš kuću ti za sebe.

105

HERAKLE

Ma meni se sve to čini arhiđubre i bez veze.

DIONIS

Piši „Kovar“⁴⁰ – tu si stvarno stručnjak veći.

KSANTIJA

A o meni baš ni reči.

DIONIS

Nego, da ti kažem razlog što sam ovde u toj ormi,⁴¹
prerušen u tebe: tu sam, da mi – ako hoćeš – kažeš,
ta zlu ne trebalo, znaš već – domaćine kod kojih si 110
ti pogošćen i sam bio kad si amo dolazio
po Kerbera. I još uz to pristaništa i pekare,
javne kuće i svratišta i bunare i raskršća,
sve puteve i gradove, krčme izbe, prenoćišta –
po mogućstvu sa što manjim stenicama.⁴¹

KSANTIJA

A o meni baš ni reči. 115

HERAKLE (*ne obraća pažnju na Ksantiju*)

C-c-c-c, zar ćeš smeti?

DIONIS

Niko neće da me spreči. – Pa čak ni ti
reč da više reko nisi protiv toga; nego bolje
najbrži mi put pokaži kojim ćemo stići dole
u Had – al' da nije hladan, niti opet odveć vreo.

HERAKLE

Da vidimo, koji prvo da ti kažem? Koji stvarno?
Aha, evo – 120
Ima jedan: sa konopca taj ti vodi preko klupe – ⁴²
najbrži je – obesiš se...

DIONIS

Neću! Taj je put zagušljiv. Mani te ideje glupe.

HERAKLE

Ima jedan vrlo kratak, al' pouzdan i utaban:⁴³
put kroz avan...

DIONIS

Gde tucaju kukutu, jel' na to misliš?

HERAKLE

Tačno.

DIONIS

Neću! Taj je hladan. Da mi se od zime ljute
kako krenem, noge smesta ne ohlade i ukrute.

125

HERAKLE

Hoćeš onda jedan brži, što direktno vodi dole?

DIONIS

To, Zeusa ti, to baš tražim, pešačenje ja ne marim.

HERAKLE

Ti se onda otkotrljaj nekako do Kerameika...⁴⁴

DIONIS

I šta onda?

HERAKLE

Na visoku kulu onu popni se...

DIONIS

Pa posle toga?

130

HERAKLE

Pričekaj da startnu baklju ozgo bace,⁵¹
to jest, kada gledaoci svi poviču: „Ura, kreću!“ –
kreći i ti.

DIONIS

Kuda?

HERAKLE

Dole. – Strmoglavce. U Had pravce.⁴⁶

DIONIS

Znam, al' ...slomiće se pri tom obe daske
što u glavi imam.⁴⁷

Ne, radije neću ići ni tim putem.

HERAKLE

Nego kojim?

135

DIONIS

Onim tvojim.

HERAKLE

Tu se bojim: ima mnogo da se plovi;⁴⁸
jer čim stigneš, ti naiđeš na jezero nepregledno
i duboko, bez dna...

DIONIS (*nestrpljivo*)

Dobro! Kako dakle da ga pređem?

HERAKLE

U čunčicu ovolicnom (*pokazuje svoj palac*)
prevešće te starčić jedan
ako platiš vozarinu: dva obola – al' unapred.⁴⁹

140

DIONIS

Ama nemoj! Pa ta naša dva obola, naša dika,
postadoše svetska sila – otkud su se tu stvorila?

HERAKLE

Iz uvoza: Tezejeva politika.
A sledeći prizor biće zmijurine i beštije – ⁵⁰
na hiljade, sve jezive...